

БУНДАЙРАГ ДЭР ЕСКЭД БАЗОНДЗЭНЭЙ, БАБАЙ НИВЭЙ КЕ ЦЭРУЙ, УОЙ!..

АЙЛАРТИ Измаили (1924-2018), финсэг: «Нэ кустадзагъд нэрæмон фидтæлтæ нæдæр мах фауни гъæуагæ адтæнцæ, нæдæр мах растауни. Фал нæбæл ихæс æй сæ цардвæндаг син зонун. Фидтæлтæ еугъæдони имисуйнагæй рохсаг уæд фæуунцæ, сæ фæдбæл хуарз кæстæртæ ку байзайуй, уæд. Гъема, сæ хуарз кæстæртæбæл мæрдтæй дæр хуæрзауодæн кæнунцæ, æма сæ цалинмæ имисæг, гъудигæнæг фæууй, уæдмæ цæрунцæ фæлтæрти амондæн...»

Диггорæ

Цæун райдæдта 1993 анзи мартъий

0+

№20 (940) 2024 анзи 8 июнь – хорхæтæни мæйæ

Аргъ 1 туман

КАДÆЙ РАНТÆСТ НАМУС АНОСТÆМÆ ЦÆРУНГЪОН АЙ!..

Æ ФАРНИ ТАФС НИН НÆ УОДТÆ ТАВУЙ АБОНИ ДÆР МА

Уотæ, гъома, æ фарни тафс нин нæ уодтæ тавуй абони дæр ма, зæггæ, æцæгæйдæр зæггун æнгъезуй **Сæбанти Тазей фурт Хаджумари** туххæй. Адæм æй фулдæр хониуонцæ Будзула, еци номæй æй нæ дзиллæ абони дæр ма уарзонæй имисунцæ. Дессаги къохгин, алæмæти зартæгæнæг æма хузæгæнæг, сæйрагдæр ба уодæй кæдзос æма рæдау, уæхæн адæймагæй æй зудтан, уомæ гæсгæ 'й абони не 'хсæн кæд нæбал æй, уæддæр æй зæр-

диагæй имисæн, цитгин æй кæнæн. Æрæги, 24 апрели æ райгурдбæл исæнхæст æй финддæс æма цуппаринсæй анзи (1929-2016). Æ ном ин афойнадæбæл иссерун бæргæ гъудæй, фал нин е, гъулæггæн, цæйдæрти фудæй нæ бантæстæй, æма абони ба нæ еци ихæс æнхæст кæнæн. Мухур кæнæн, æ хуæдæнсувæр Харитон (е дæр – зундгонд хузæгæнæг) Будзулай туххæй кæддæр ци уац ниффинста, уой, уæдта æ конд хузтæ (4-5-аг фæрстæбæл).

НÆ ЦИТГИН БÆРÆГБÆНТТÆ, ÆРИМИСУЙНАГ ЦАУТÆ!..

«НÆ ФИДИБÆСТИ АМОНДÆЙ АМОНДГУН АН!..»

Рæхги, 12 юни бæрæггонд цæудзæнæй Уæрæсей Бон. Куд паддзахадон бæрæгбон, уотæ ма кæд æригон æй (нисангонд æрцудæй 1994 анзи), уæддæр æ ахедундзийнадæ ба агъазиау æй. Уомæн æма уой бæрæг кæнгæй, еума хатт бæлвурдæй равдесæн, нæ Райгурæн бæстæ нин цæйбæрцæбæл хъазар æма си цæйбæрцæбæл сæрустур ан, уой.

Уой фæдбæл æримисдзинан нæ фидтæлтиккон таурæхъ. Кæддæр, дан, еу лæхъуæн исфæндæ кодта æ карни гъудæгути фæдбæл балций фæццæун. Æма рафæндараст уни размæ æ мади бафарста:

– Фæндаггæн мæ хæццæ ци хæссон?

– Дæ фиди ном, дæ фиди фарнæ, – адтæй мади дзуапп.

Гъе уотемæй æ фиди ном, æ фиди фарни хæццæ лæхъуæн ранæхстæр æй æ балций надбæл. Æма кумæдæриддæр бафтуйидæ, уоми ибæл адæм исæмбæлиуонцæ хъæбæр æхцæуæнæй, зæрдиагæй æй исиуазæг кæниуонцæ – æ фиди намусмæ гæсгæ...

Аци таурæхъ, æвæдзи, фегъустайайтæ, уæдта ин æ кой нæ газети амæй размæ дæр ма кодтан. Фал æй абони бабæй æримистан, уомæ гæсгæ æма нæ Фидибæсти цитгиндзийнадæмæ гæсгæ махæй алкедæр цитгин уодзæнæй иннети цæсти. Æцæг, нæ Фидибæсти цитгиндзийнадæбæл махæй алкедæр æновудæй гъæуама архайа арфиаг гъуддæгутæй.

«ÆНЕМЕЛГÆ ПОЛК»

ДЗАДЗАТИ Ильяй фурт Виктор (1921-1942)

КЪОРНАТИ Цæрайи фурт Николай (1914-1941)

КЪОРНАТИ Сослани фурт Будзи (1911-1943)

СÆБАНИ Соломони фурт Сергей (1916-1942)

СÆБАНИ Давиди фурт Игнат (1901-1969)

ЦАРДГЪОНДЗИЙНАДÆ

Уæрæсей статистикон управлени куд исбæлвурд кодта, уотемæй пенсий рацæугæй дæр косгæ ка кæнуй, уотемæй æртинсæй æма уомæй хестæг каре ка 'й, уони бæрцæ ирæзгæ цæуй. Зæгъæн, 2019 анзи еци бæрцæ адтæй 4,58 миллион адæймаги, уæдæй фæстæмæ еци ирæзæги ирæзтæй æма 2023 анзи иссæй 5,73 миллион адæймаги. Экспертти хатдзæгтæмæ гæсгæ, каргун адæймæгути косун æнæбари багъæуй, уомæн æма пенсий рацæугæй син цæрунгонæн фæрæзнитæ нæ фæгæ кæнуй... Уой хæццæ ба ма еума æнæрастдзийнадæ – косæг пенсиесгутæ сæ фæллоинæй паддзахадæн кæд æма пайда хæссунцæ, уæд сæ е ба æфхуæрди бунати æвæруи: сæ пенситæ индексацигонд нæ цæунцæ...

АХУРАДÆ

Нуртæккæ науон-техникон домæнтæ нимагъæй, Æрæдони аграрон колледжи фарæй фæстæмæ цæттæ кæнунцæ, æнæтæхæг аппаратти хæццæ архайæг специалистти. Аци гъуддагмæ гæсгæ, зæгъун гъæуй уой, æма 2023 анзи ахургæнæндæнттæ рауагътонцæ республики ка гъæуй, 280 уæхæн специалистти. Нæкæси, нæ республикæ рамулдта федералон грант – 298 миллион соми, æма, уæлдæр амунд æнæтæхæг аппараттæй архайæг специалистти цæттæ кæндзæнæнцæ æстдæс скъолайæми. Ахсгиаг æй е дæр, æма еци рауагъдонтæн гъæуама æнæмæнгæ уа кусти рагитæ. Уомæй ба ихæсгин æнцæ кустдæттути, профилон министрæдтæ, адæмæн кустдæттуни Комитет.

ЦИ НОМÆЙ ДÆМÆ БАДЗОРОН...

Нæдтæбæл цæуни æдасдзийнадæмæ цæстдарæг къабазæ советон доги хундтæй «Паддзахадон автоинспекци», арæзт ба æрцудæй 1936 анзи 3 июли. Советон Цæдеси фехæлди фæсте ба «нæуæг цардаразгутæ» аци къабази ном райивтонцæ, исхудтонцæ 'й нæдтæбæл цæуни æдасдзийнади Паддзахадон инспекци (ГИБДД). Уæдæй кæд 36 анзи рацудæй, уæддæр æй адæм хонунцæ æ раздæри номæй. Нæ зонæн, уой туххæй æви æндæр цæмæдæр гæсгæ, фал æрæги хаст æрцудæй унаффæ æма аци службæ амæй фæстæмæ бабæй хундзæнæй Паддзахадон автоинспекци (ГАИ). Цума еци номæйивд уæддæр еуцæйбæрцæдæр хуæрзæрдæмæ фæззиндзæнæй автоинспекций кустбæл? Кæсдзинан...

ХАБÆРТТÆ. ЦАУТÆ. НИСАНТÆ

Зундгонд пластикон специалист цæсгони-æфсæри хирург Хасан Биев зæрдæ байвардта, дуйней æма Уæрæсей хуæздæр хирургти къуари хæццæ аци анз сентябри ке исцæудзæнæй Цæгат Иристонмæ. Æма ами исараздзæнæнцæ Цæгат Кавкази медицинон агъазгъæуагæ сувæллæнттæн агъазиау хуæрзаудæн акци. Е исуодзæнæй цуппæрæймаг уæхæн мадзал. Уой рæстæги сувæллæнтти клиникон сæйгæдони хирургон корпуси вазуггин операцитæ конд æрцæудзæнæй цæсгони-æфсæрти игурцæй рахæсгæ сахъатдзийнæдти хæццæ, зингисервæзти бæлахи бахауæг дæсгай сувæллæнттæн.

Цæмæй Уæрæсей сувæллонгин бийнонтæн алли анз дæр сувæллæнтти Æхсæндуйнеуон бонмæ фæцæрунæн фæрæззни тæккæ минкъийдæри 20 процентей бæрцæ феддонтæ фист цæуа, уой туххæй закъони проект хаст æрцудæй Паддзахадон Думæмæ. Еци феддон фист цæудзæнæй 1-31 майи, æ райсуни барæ ба уодзæнæй ниййергутæй еуей, кенæ сувæллони гъомбæл кæнуни ихæстæ æхемæ райсæг адæймагæн. Феддон нимад нæ цæудзæнæй бийнонти еумæйаг æфтуйæгти медæгæ, цæмæй ма фæббæрæг уа ци социалон феддонтæ син нисангонд уа, уонæбæл.

Куд нисангонд цæуй, уотемæй Дзæугигъæуæн æ цæгатварсæрдигæй фæззиндзæнæй сахар-æмвæндагон. Æрахæсдзæнæй 280 гектарей бæрцæ фæзуат. Æнхæст уодзæнæй социалон инфраструктурæй. Æрбунат си кæндзæнæнцæ берæуæладзугон хæдзæртти хæццæ цæрæн кварталтæ, тукæнттæ, æхсæнадон азгъунститæ, адæмæн лæггадæгæнæн рауæнтæ, алцæмæй фæллонгонд гъæунгæ си исфæдаудзæнæнцæ.

Нæ бæсти аллирауæнтæй æма фæсарæнтæй нæмæ 'рбацæуæг бæлцæнтти федауцæй исиуазæг кæнунмæ нерæнгæ цæттæ 'й нæ республики иуазæгуæтти номерти фонди дæс æма цуппаринсæй проценти. Куд æнгъæллмæ кæсунцæ, уотемæй нæмæ иуазгутæ, фари хæццæ рабаргæй, аци анз гъæуама 'рбацæуа финддæс проценти фулдæр (фарæ сæ бæрцæ адтæй 800 мин адæймагæмæ хæстæг).

НÆ ЦИТГИЙНАГ БÆРÆГБÆНТТÆ, ÆРИМИСУЙНАГ ЦАУТÆ!..

«НÆ ФИДИБÆСТИ АМОНДÆЙ АМОНДГУН АН!..»

Никки – алкедæр ни гъæуама цæттæ уа Райгурæн бæсти сæрбæлтау уодуæлдай тохи бацæунмæ. Не 'дзард поэт Кочисати Мухарберг (1920-1944) кæддæр уотæ финста: «Фидибæстæ, дæуæй мæнæн хъазардæр, адгиндæр нæ адтæй æма нæййес. Айдагъ дæ кой, дæ боц дæр устур нифс æнцæ лæгæн...» Æ еци загъд цæйбæрцæбæл æууæнккаг адтæй, е ба рабæрæг æй, Райгурæн бæсти гъезæмайраг рæстæгуй æ сæр ку багъудæй, уæд Устур Фидибæстон тугъди рæстæг немуга-фашистон æрбалæборгуйти нихмæ тохи е 'ригон цард иснивонд кодта æ сæребарæдзийнади сæрбæлтау... Абони дæр нæ Райгурæн бæстæбæл искодта лæгæвзарæн рæстæгуйтæ – Уæрæсемæ знаги цæстæй нуриуæнгæ дæр ка кастæй æма нерæнгæ дæр ма ка кæсуй, етæ бабæй æ нихмæ аллихузон фудракæндтитæ аразунæй иселлæг æнцæ. Æвæдзи, нæ лæдæрунцæ уой, æма нæ нихмæ раздæри архайгуйти фудвæндитæй куд неци рауадæй, уотæ нури фудгæнгутæн дæр сæ цъамар фæндитæй неци бантæсдзæнæй. Уомæн æма Уæрæсей рæстæрдæ дзиллæ алкæддæр нифсгун адтæнцæ æма нерæнгæ дæр æнцæ нæ Фидибæсти сæрбæлтау архайунмæ разæнгарддзийнадæй. Уомæн æма си фæдарæй æруагæс кæнуй нæ рагфидтæлти фæдзæхст: «Æцæгæй амондгун æй, Фидибæсти амондбæл ка архайуй æма еци амондæй хайгин ка 'й, еци адæймаг!..»

КАДГИН МАДЗÆЛТТÆ ГЪÆУАМА ИСФЕДАУОНЦÆ ЦИЙНÆДЗИЙНАДÆЙ!..

Зундгонд куд æй, уотемæй аци анз бæрæг кæндзинан æртæ агъазиау цауи: Цæгат Иристони автономий 100 анзи, нæ республикæ Уæрæсей хæццæ байеу уни 250 анзи æма Хетæгкати Къостай райгурдбæл 165 анзи ке æнхæст кæнуй, уой æма Дзæуæгигъæуи 240 анзи.

Уони хуæрзæдауцæй исбæрæг кæнуни фæдбæл абони цæттæгæнæн куст куд цæуй, уобæл æрæги цудæй дзубанди, нæ республики Сæргълæууæг Сергей Меньяло сæрмагондæй ци æмбурд исаразта, уоми.

Аци бæрæгбæнттæ цитгинæй бæрæгонд цæудзæнæнцæ Уæрæсей Федераций Президент Владимир Путини сæрмагонд унаффæмæ гæсгæ. Æма уой фæдбæл арæзт цæттæгæнæг косæг къуар ци мадзæлттæ иснисан кодта, етæ æнхæстгонд цæудзæнæнцæ анзи дæргъи.

– Юбилей айдагъ нæхе республикæн нæй хъазар, ес ин федералон нисанеуæг, – баханхæ кодта æ радзубандий Сергей Меньяло. – Нисангонд мадзæлттæ еугурæйдæр ахсгиаг æнцæ, æма нæ байархайун гъæуй, цæмæй æнхæстгонд æрцæуонцæ тæккæ зæрдæмæдзæугæдæр хузи. Байархайун гъæуй уобæл дæр, цæмæй нæ бабæрæг кæнонцæ берæ адæм, цæмæй аргъ искæнонцæ Иристони гъæздуг истори æма культурæн.

Бæрæгбони мадзæлттæмæ цæттæдзийнади туххæй æмбурди архайгутæн радзурдта нæ республики Хецауади Сæрдари хуæдæйивæг Плати Альбинæ. Æма æ радзубандий куд фегъосун кодта, уотемæй берæ аллихузон культурон, зонадон, науон, спортивон мадзæлттæ арæзт æрцæудзæнæй, куд Дзæуæгигъæуи, уотæ районти дæр. Мæскуй ба уодзæнæнцæ Цæгат Иристони культури бонтæ.

Юбилейон мадзæлтти туххæй æнхæст кæнуни уавæри фæдбæл радзубандитæн хатдзæг кæнгæй, Сергей Меньяло бахаста фæндæ: Мæскуй концертон залти ци мадзæлттæ арæзт цæудзæнæй, уони ма уордигæй рахæссун гъæудзæнæй нæ бæсти сæйраг сахару Сурх фæзæмæ дæр, цæмæй Иристони алæмæти айивæдае, не 'гъдæутæ æма культури цæмæдесагдзийнади хæццæ базонгæ уонцæ, куд гæнæн æма амал ес, уотæ фулдæр адæм. Æ загъд адтæй:

– Нæ хуæздæр коллективтæ, нæ искурдиадæгин фæсæвæдæн сæ архайди арæнтæ фæуурухдæр кæнæн, уотемæй нæмæ федералон дзиллон хабархæссæг фæрæзнитæ фулдæр æргом раздахдзæнæнцæ.

Æмбурди кæронбæттæни хецæн министрæдтæн, ведомствитæн, районти сæргълæугутæн ихæстæ равардта.

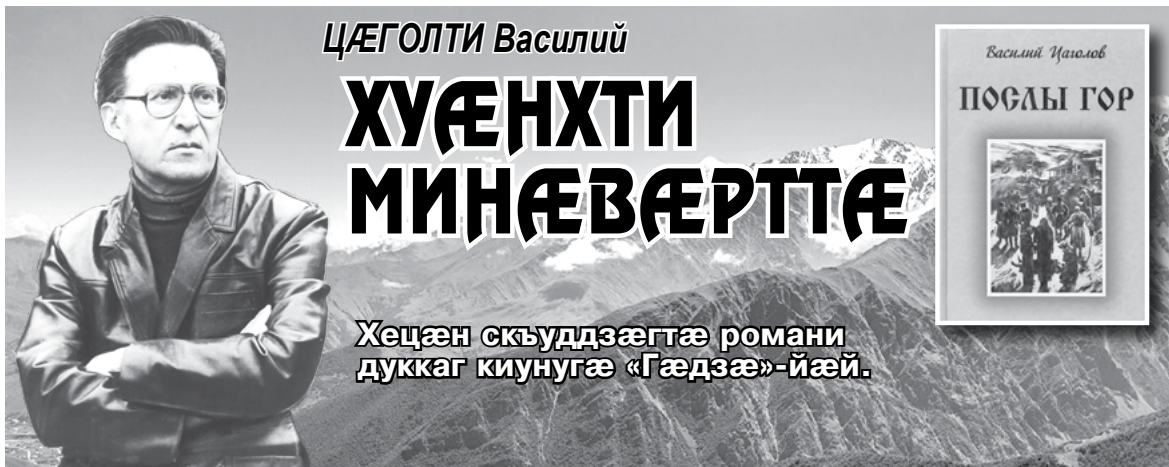
Аци бæрæгбæнтти фæдбæл сæрмагондæй бацæттæгонд æрмæгутæ мухургонд цæунцæ газет «Дигори» дæр. Айразмæ номери райдæдтан мухур кæнун Цæгат Иристони адæмон финсæг Цæголти Василийи роман «Хуæнхти минæвæрттæ»-йæй хецæн скъуддæгтæ. Аци уадзимиси дзубанди цæуй, Иристон Уæрæсей хæццæ байеу кæнуни гъуддаг кутемæйти райрæзтæй, уобæл.

«ДУККАГ ФРОНТ». Æ ФÆЗЗИНД ÆМА АХЕДУНДЗИЙНАДÆ...

Аци бæнтти ма æримисун æнгъезуй еума ахсгиаг цау, кæци æрцудæй Дуккаг дуйнеуон тугъди рæстæги – цуппаринсæй анзей размæ, 1944 анзи 6 июни, адтæй нæ адтæй, уæддæр игонгонд æрцудæй «Дуккаг фронт». Адтæй нæ адтæй, зæгъгæ, уомæ гæсгæ фæдæх кодтан, æма уой байгон кæнуни туххæй фашистон Германий нихмæ тохи Советон Цæдеси æмцæдесонтæ (Америки Еугонд Штаттæ æма Англи) фæдарæй зæрдæ кæд байвардтонцæ, уæддæр сæ соми исæнхæст кæнунмæ ба нæ тагъд кодтонцæ, алли рæуæнттæй фæстæтæрæ кæнгæй.

Уогæ, цидæр адтæй, уæддæр «Дуккаг фронт» игонгонд æрцудæй. Куд æма кутемæй, уой туххæй æрмæг ба кæсетæ 6-7-аг фæрстæбæл. Æ ахсгиагдзийнадæ ин нимагъæй, мухур æй кæнæн уруссагау – цæмæй æй бакæсонцæ, дигоронау кæсунмæ ка нæ арæхсуй, етæ дæр.

ЦЕГОЛТИ Василий

ХУЭНХТИ МИНЭВЭРТТЭ

Хецэн скьуддээгтэ романи дуккаг киунугэ «Гэдзэ»-йэй.

Минэвари богурдахь хэрдмэ исгэлп ласта, уэдта кэмидэр ранихьулдэй ама бабэй фэстэмэ э раздэри бунати рабадтэй: лэг уэлдэф куд ранихьурдта, е аензон бозонэн адтэй. Ци ма загьтэйдэ, уомэн нецибал зудта ама дузэрдугэвдэсэг дзубандитэй еу дэр эвзагмэ хэстэг нэбал эрцудэй. Циуавэр нифсэвэрэнтэй гьэуама балхэдтэйдэ визири зэрдэ? Кенэ ба Иристонмэ еске рарвета, цэмэй Хьизлармэ ка фэйяхур эй, еци старшинати хэццэ еумэйаг эвзаг иссера? Сугьзэрийни бон ци нэ бакэнун эй, уэхэнэй ба зэнхэбэл ци ес?! Еци гьэддаг адэммэ неке кэсуй!.. Фал уэхэн сосэгкустгэнэг лэг кэми иссирдэуа?! Гурдзиг аргьауэни косуги 'хсэн син еунэг эембал дэр ку нэйиес: еугурэйдэр се 'знэгтэ 'нцэ. Туркэгтэй сэ исэфт уинунцэ.

– Цитгин визир дэр, – еци еугьэдон гьэлэсэй идарддэр дзурдта канцлер, – ирэнтти бунати ку уайдэ, уэд сэ, ка 'й зонуй, ама е дэр бафэнзидэ. Зэнхэ сэмэ нэйиес. Эви сэ уодэга-сэй мэрдтэмэ барветунмэ гьаветэ?! Хуэнхтэй рахезэни сэ тэеккэ кьэсэри ба лигьз зэнхитэбэл цэстэ нэ хьэртуй, никки ма кэддэр сэ фидтэлти дэр ку нэ адтайуонцэ. Раст зэгьун гьэуи, кэсгэнттэ сэмэ хэстэг уодзэнэнцэ ама сэ нхмэ кеу фэууонцэ, уомэй тэссаг эй. Уэрэсе?.. Еуети фарс дэр си нэ рахуэцдзэнэй, уомэн ама уэд имэ иннетэ хэран кэндзэнэнцэ.

Канцлер Бестужев-Рюмини гьудитэ минэвари зэрдэмэ фэццудэнцэ. Эцэгэйдэр, цэмэн гьэуама фэйиэзгард уа, рагэй нурмэ хэллар синхэгтэй ке хэццэ цардэй, уонэй сэ еуэтэмэ дэр ама сэ иннетэмэ дэр?! Цийфэндийэй дэр э цэститэбэл уадэй визири сорэт ама аенцонэй сэттунвэндэ нэ кодта:

– Киристон аргьауэни агьазэй ирэнттэ нэуэг динбэл нхуэстэнцэ, сумах ба 'й мисхалэй дэр нецэмэй багьигэдэрдтэйтэ...

Канцлер минкый ма багьауа, э кьохтэ фэйнердэмэ фэехьэлгэнгэй загьта:

– Бахатир кэнэ, дэ бэрзондзийнадэ, аци гьуддаги уэ разэй ке фэцан, уой туххэй!..

Фал эхэбэл туххэйти нххуэстэй. Еуминкый рэстэги фэсте исдзурдта:

– Гьуддэгутэ аразэг Хуцау эй. Еци рауэн мах бон дэр неци адтэй, сумах бон дэр неци байдэ. Дини косугтэ еугурэйдэр

гурдзигтэ адтэнцэ, ирэнтти хонсайраг синхэгтэ. Рагэй нурмэ дэр аенсувэрти хуээн цардэнцэ ама се 'хсэн бацэунэй неци рауаидэ, ирэнтти пуулмон дин райсун ку бафэндадтэйдэ, уэд сэ цитгин визир аразийэй байздайдэ. Ка кэмэ хэстэгдэр эй, уомэ эхе ивазуй.

Энэпайда дзубандийээн кэрон искэнуни туххэй фэстагмэ бафеппайдта:

– Цитгин султанэн, Устур Хуцауи минэварэн зэнхэбэл э зэрдэ цэмэ фэддзэра, уэхэнэй эз нэ рахастдзийнэдти неци уинун. Ирэнттэ Елизаветэ Петри кизги дэлбарэ унмэ нэ тундзунцэ. Уомэ гэгсэ нэ арэнтэмэ хэстэг эрцэрунмэ дэр нэ гьавунцэ. Уойиэдэбэл э сэр ниллэг аруагьта: «Фембэлд рахецэн эй!..»

Минэварэн идарддэр лэуэнэн кадэ нэбал адтэй, дуар эрдэмэ разилдэй ама устур кьэхдзэфтэгэнгэй рацудэй. Э фэсте устур толдзэ дуар аенгом эрбахгэдтонцэ.

Канцлер фэлладэй стьоли размэ бацудэй, кьелабэл эхе эуагьта, э армитгэпэнтэй э сэри фэрстэбэл нххуэстэй. Стьолмэ э парики пудрэ 'ркалдэй. Еунэг фембэлди уойбэрцэ хьауритэ бахарз кэнун аенгьэл нэ адтэй. Уагэр ма Елизаветэ ирэнтти фарс эргомдэрэй хуэцун ку райдайа, уэд цитэ кэндзэнэй?! Э зэрдэбэл ба 'рбалэудтэнцэ, архимандрит фиццаг хатт ци дзурдтэ загьта, етэ (тэеккэ зиндэр сахатти си эхецэн зэрдитэ фэвэруй): «Еци адэми зэнхэбэл Гурдзимэ цэуи дууэ нади...» Уэхэн рэстэг ралэудзэнэй, Уэрэсе ама Иристон байеу уни туххэй сэ фэндэ эргомэй ке зэгьдзэнэнцэ ама уомэй агириддэр ке некебал бафэрсдзэнэнцэ. Нур ба бал хуэнхэгти бауорамун гьэуи, кенэдта кэсгэнтти хэццэ фэннхэй-нхмэ уодзэнэнцэ ама е еуей пайдайэн дэр нэ уодзэнэй, фиццагидэр ба хуэнхэгтэн сэхецэн. Буцауи дзаман Уэрэсейэн идардэй кэсгэ нэ рауайдзэнэй. Кефэндий фарс си ку рахуэца, уэддэр аензэрдихудтэй гьуддаг нэ рахецэн уодзэнэй.

Кьэсэргэрон фэззиндтэй Трубецкой. (паддзах Елизаветэ Петри кизги рэстэг ахэста инэллар-прокурори бунат – Ред.) Канцлерэн е 'рбацуд эхецуэн адтэй. Стьоли уэлгьосэй исстадэй, э кьохтэ эрбахьури кэнуни хузи фэйнердэмэ райвазта, уотемэй исдзурдта:

– Ци хуарз адтэй, ке фэззиндтэ, е!

Трубецкой э медбилти бахудтэй, гьома, дэ налат дзубандитэбэл дин ахур дэн, зэгьгэ.

Бестужев ба ин э гьудитэ эргомэй эцэгэй радзорунмэ гьавта. Ке зэгьун эй гьэуи, цидэртэ си римэхсгэй, уомэн ама кэронмэ эцэгдзийнадэ некед некемэн дзурдта.

– Ке фембалдан, е, аэвэдзи, ирисхьи фэндэ адтэй.

Инэллар-прокурор Никитэ Юрийи фуртбэл некед неке эууэндтэй, фал ин уэддэр загьта:

– Бони дэргэи цалдэр хатти

Иристон Уэрэсей хэццэ ку байеу эй, уобэл аци анз аенхэст кэнуи 250 анзи, ама уой фэдбэл мухур кэнэн аци эрмэг дэр.

мэ зэрдэбэл дзэгьэли не 'рлэудтэ...

Канцлер ин э дзубандитэмэ гьос не 'рдаргэй идарддэр дзурдта:

– Минкый раздэр турккагэй туххэйти фэйиервазтэн.

– ?!

Трубецкой цавддори хуээн лэуэгий байздай.

– Гьуддаг вазугинэй-вазугиндэргэнгэ цэуи, - дзурдта идарддэр канцлер. – Ирэнтти хабар сэмэ байгустэй. Кадэр сэмэ дзурд ке бахаста, е аенэмэнгэ бэрэг эй...

Инэллар-прокурор фэстаг дзурдтэбэл фэддэуэрдуг эй. Кэд, мийаг, уобэл не 'ууэндуй. Э кьахэн дзубандитэбэл ин ахур эй.

Никитэ ТРУБЕЦКОЙ

– Нурэй фэстэмэ хийнэй дэр архайдзинан.

Трубецкойи цэститэбэл рауадэй сэркьуэрэн бэрзондмэ эй куд фэеххонунцэ, еци аверхьау нивэ. Игьосуй барабанти уодбэл тасэфтауэг габар-губур.

– Хуцау ма зэгьгэд... – исдзурдта нидэнгьэлэсэй.

Канцлер эй нэ балэдэрдтэй ама 'й рафарста:

– Ци загьтай?

– Неци...

Трубецкойи цэсгон мэрдвэлорс рацэй. Бестужев фэттарстэй ама ин э гьар аенгулдзитэ э уэлкьохбэл радардта.

– Ци кэнис, кьниаз?

Э кьохи уазал ин банкьаргэй, Бестужев тас никки фэффулдэр эй. Ци кодта цума? Тэрсэгэй эй ку неке зудта. Еуцэйбэрцэдэр аенэдзоргэй ралэууни фэсте Трубецкойи, цума агириддэр неци 'рцудэй, уой хуээн бафеппайдта:

– Еугурэйдэр куд исбэгьатэр аенцэ!.. Айдагы уотид нэ кой-йэй дэр аемрезэги куд резонцэ, уотэ син бакэндзинан.

Бестужев си э цэститэ нэбал иста. Усми размэ дэр ма мэлуни кьахбэл лэуд ка адтэй, е аэвэдунтэ кэнунамэ куд фэцэй! Э тэрнихи аенцьулдтэ кэрэдзэмэ эрбахэстэг аенцэ, уотемэй исдзурдта:

– Де 'знэгти фусту бунати ку аэрэвэрэй, уэд фэррэдуйдзэнэй. Эз ци турккэгти зонун, етэ цалинмэ еу галэй дууэ цьари растьегонцэ, уэдмэ сэхецэн аенцад бунат нэ байагордзэнэнцэ.

Трубецкойэн сабургай э хуэз эхемэ цэуэн райдэдта. Е 'мдзубандигэнэг эхе ахургэнэги бунати ке аэрэвардта, е ин э тьэнтэгэ рацагьта, ама идарддэр э гьудибэл фэдэр лэудтэй:

– Не 'знэгти фэндэуа аэви нэ фэндэуа, уэддэр гьэддаг адэм э бэрзонддзийнадэ императори дэлбери бунатмэ 'рбацэудзэнэнцэ. Уэдта, мэмэ куд кэсуй, уотемэй ду дэр уэхэн зундбэл хуэст дэ.

Канцлери устур дзурдтэ не 'ндэвтонцэ ама э усхьитэ базмэлун кэнгэй исдзурдта:

– Аргьауэй эцэгдзийнади 'хсэн берэ будуртэ ес.

Трубецкой э бунатэй фестадэй. Дуари размэ рауадэй. Аенгом ахгэд эй, е си ку баруагэс эй, уэд фэстэмэ фэздахтэй ама ниллэгдэр гьэлэсэй бафарста:

– Дэ дзубандитэ куд лэдэргэ 'нцэ?

(Уодзэнэй ма)

(Идарддэр. Райдайэн 19-аз номери.)

Иван КРЫЛОВ (1769-1844), финсæг: «Адæми æвуд, æнæмаст æма фæргун кæнуй наукæ нæ, фал сæхе рæстдзийнадæ æма сæхе æфсармæ. Физикæ, метафизикæ, риторикæ æма берæ æндæр цидæр наукитæ – этæ адæймагæн кæд зонундзийнæдтæ дæттунцæ, уæддæр ин æцæг зунд ба нæ дæттунцæ. Уомæн æма зунд хумæтæги дзæбурхуйæг кенæ

«ЕНЕМЕЛТÆ ПОЛК»

СÆБАНТИ Гæбулий фурт Тæрхъан (1915–2004)

СÆБАНТИ Давиди фурт Сергей (1904–1971)

СÆБАНТИ Давиди фурт Елхъан (1913–1947)

ЦЪЕБОЙТИ Афæххõй фурт Червонц

БУДЗУЛА

Сæбанти Тазей фурт Хаджумар (фæсномугæй æй адæм фулдæр зонунцæ Будзулайæй) æ сабийбонти нæ зудта, æ царди фулдæр хай зинæвзарæнтæй ке уодзæнæй, уой. Райгурдæй 1929 анзи Дигоргоми Нарï гъæуи. Фиццаг зинæвзарæн æй æрахæста, дууæ анзи ибæл нæма исæнхæст æй, уотемæй, уæззау сæйгæ фæцæй, е 'сдзæбæхи уæнгæ дæр æ бæрæг кæмæн нæ базудтонцæ, уæхæн незæй. Дигоргоми уæд уæлдæр ахур кæмæ адтæй, уæхæн дохтур нæ адтæй. Ка фæссæйгæ уидæ, уони дзæбæх кодта, еугур коми ци еунæг фельдшер адтæй, е. Æ бон ци адтæй, уой бæргæ кодта, фал уæхæн уæззау незæн ба æ бон нæ адтæй исхъаурæ кæнун.

МАДИ ÆВÆЛЛАЙГÆ ФÆЛЛОЙНИ ФÆРЦИ ЕРВАЗТÆНЦÆ БИЙНОНТÆ

Будзула фæссадæй æртæ анземæ хæстæг. Исдзæбæх ма уодзæнæй, уобæл æ зæрдæ некебал дардта, фал, æвæдзи, а адзал нæма адтæй, æма бауæр не-збæл тухгиндæр кæнун байдæдта æма анзи æрдæгмæ æхе нифсæй хезун райдæдта. Авд анзи ибæл ку исæнхæст æй, уæдмæ е 'нæнездзийнадæ фагæ æрфедар æй æма е 'нгæртти хæццæ Задæлески скъоламæ цæун райдæдта. Тæккæ фиццаг бонæй фæстæмæ дзæбæх фæццалх æй ахурбæл.

Зин зæгъæн æй, ку неци æй бакъулумпи кодтайдæ, уæд æ идарддæри ахур куд рацудайдæ, е, фал ин карнæ е 'взонг рагъмæ багæлста æверхъау устур уаргъ. Хаджумар æртиккаг къласмæ ку бацудæй, уæд сæ фидæ Тазе цубур сæйги фæсте 42-анздзудæй æ цардæй рахецæн æй. Се 'взонг мадæ Хадзигуа æнæнгæлти райзадæй æхсæз сувæллоней хæццæ сед-зæргæсæй. Ци зæгъун æй гъæуи, авд бийнойнагей дарæги æрбай-сæвд еци æригон мадæн хъæбæр уæззау цæф ке адтæй, уой.

Мадæ куд тухстæй, уой уингæй æ дууæ биццеуи дæр (æ хестæр Харитон уæд бахизтæй æхсæзæй-маг къласмæ Мæхчески æнæнхæст астæуккаг скъолай) батухстæнцæ æма мадæн байагъаз кæнун тух-хæй исфæндæ кодтонцæ сæ ахур ниууадзун. Мадæ сæ ку бафарста, скъоламæ цæмæннæ цæунцæ, уобæл æма син се 'нагъон зунди фæндæ ку балæдæрдтæй, уæд æ цæстисугтæ гæр-гæрай æрæгъ-залдæнцæ æма æ биццеутæмæ батхалдта: «Мæ зæрдтæгтæ, æной-дæр мæ зæрдæ тонгæ ку кæнуй фур ристæй, уæд мин ибæл сумах ба ма цæмæн æфтауетæ? Тæккæ исон куд рандæуайтæ скъоламæ æма еунæг бон дæр куд нæбал фæццох кæнайтæ, уотæ. Е мин уодзæнæй уæ хуæздæр агъаз. Сумах нæ зонетæ, æнахургондæн цæйбæрцæ зиндæр цæрæн æй, уой».

Æцæгæй, еци бонæй фæ-стæмæ си некебал фæццох кодта ахури бонтæ. 1940 анзи дууемæй дæр фæцæнцæ каст се скъолатæ: хестæр Мæхчески авданзон скъола, Хаджумар ба Задæлески райдайæн скъола.

Будурæй хонхмæ уал бийной-наги хъæбæр зин дарæн адтæнцæ. Дæ фудгол бавзарæд, аци бийнон-тæ сæ фиди фæсмæрдæ дууæ ан-зей дæргыи хонхи æвадуат уавæр-ти ци бавзурстонцæ, уой. Хадзигуа е 'сæвд хæдзардари бæсти нур ба

хуасдзау дæр æхуæдæг адтæй, согдзау дæр æхуæдæг адтæй, хумгæрдæг дæр æхуæдæг адтæй, колхози будури куститæмæ цæуæг дæр æхуæдæг адтæй, еудзурдæй, алцидæр æхемæ кастæй. Æ су-вæллæнтти агъаз æй кæми гъудæй, уоми уони дæр уæгъдæ нæ уагъта.

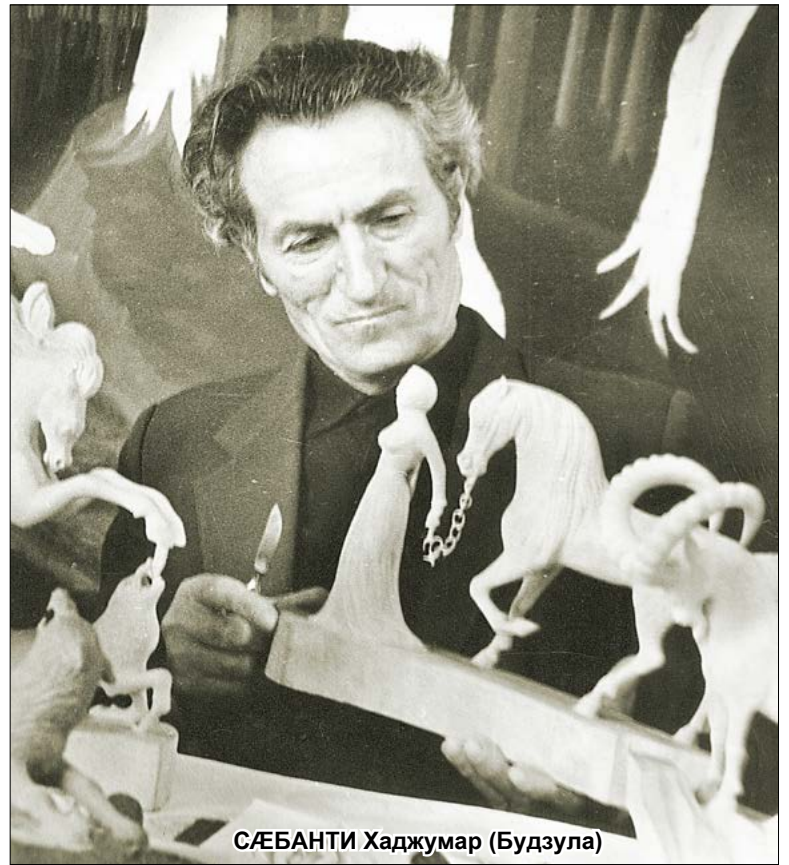
Еци еугур æвзарæнтæн зин бабухсæн адтæй мæдхонх царди уавæрти, æма Хадзигуа исфæндæ кодта æ бийнон-ти цæрæнуат бу-дурмæ райевун. Берæ сагъæсти фæсте цæрæнбунатæн равзурста Дур-Дури гъæу. Æ биццеутæ куд-дæр каст фæцæнцæ се скъолатæ, уотæ 1940 анзи фæззæги ралиг-дæнцæ Дур-Дурмæ.

Цалинмæ сæхецæн хæдзари амал кодтонцæ, уæдмæ сæ сæхе-мæ цæрунмæ бакодтонцæ æ ху-æрæ Маря æма æ сияхс Легкойти Залун. Уæдæй фæстæмæ, цæвет-тонгæ, сæ цард фæррæвдзæдæр æй. Хадзигуа колхози косун бай-дæдта, æ хестæр биццеуи Дур-Дури астæуккаг скъолай 8-аг къласмæ бацудæй æма уоми ахур кæнун байдæдта, хæдзарæ искæнунбæл дæр архайдтонцæ Хадзигуайæн æхе хæццæ æ хæстæгугтæ дæр.

Кæд еумæ райсгæй, бийнон-ти уавæр еуминкый фæррæвдзæдæр æй, уæддæр царди гъæуагæдзий-нæдтæ нæ фæррæуæгдæр æнцæ. Уомæ гæсгæ Хадзигуа не 'сарази æй дууæ биццеуей ахурæй фæц-цох кæнунбæл, фал Хаджумарæн ба уадзгæ 'рцудæй æ ахур æма е дæр райдæдта колхози косун. Хæд-зари нæлгоймæгги куститæ дæр уомæ кастæнцæ: сог æрласунæй дæр, дзæхæра гъуд кæнунæй дæр, фонсмæ кæсунæй дæр.

Еци цардиуагæ дæр син берæ нæ рахаста. Еугур адæми æнамон-дæн 22 июни 1941 анзи фашистон Германи гадзирахаттæй æрбампур-ста Советон Цæдесбæл, райдæдта Устур Фидибæстон тугъд.

Адæмæй тохунгон кадæр ад-тæй, уони фронтмæ ракодтонцæ. Гъæуи ма байзадæнцæ зæрæндтæ, æнагъон фæсæвæд æма силгой-

СÆБАНТИ Хаджумар (Будзула)

мæгтæ.

Хаджумар хъазауат куст фæккодта колхози тугъди рай-дайæнæй ба 1950 анзи уæнгæ, еци хъазауат кусти туххæй æй Советон хецауадæ исхуарзæнхæ кодта майданæй «За доблестный труд в Великую Отечественную войну 1941-1945 годы». 1950 анзи ба 'й ракодтонцæ Советон Æфса-ди рæнгъитæмæ. Ами дууæ анзей дæргыи баслужбæ кæнун фæсте уæззау сæйгæ фæцæй, æма 'й æфсади рæнгъитæй исуæгъдæ кодтонцæ æмгъудæй раздæр.

«УÆХÆН БИЦЦЕУÆЙ ЛÆГЪУЗ ЛÆГ РАУАЙÆН НÆЙÆС!..»

Æ незæй ку фæдздзæбæх æй æма æхебæл æ зæрдæ ку ба-дардта, уæдæй фæстæмæ нæуæ-гъей косун райдæдта колхози дæр, хæдзари дæр, уомæн æма имæ æндæр фæккæсæг нæ адтæй, æ хестæр æнсувæр уæд Мæскуй ахур кодта, мади бон ба нæлгой-маги куст кæнун нæбал адтæй.

Хаджумар 1957 анзи бийнон-тæ æрхудта, æма ибæл дууæ анзи ку рацудæй, уæд Горæттæрон районмæ райивта æ цæрæнуат. 1964 анзæй фæстæмæ ба цардæй Камбилеевски гъæуи. 1966 анзæй фæстæмæ дæр æ уæззау куст нæ ниууагъта, цалинмæ 1989 анзи пен-сий рацудæй, уæдмæ: æхсæз анзи металлурги Галауани пълотникæй фæккуста; æртæ анзи Горæттæрон

сæрмагонд хæдзаради фæккуста гъæдæй аллихузи дзаумæуттæ амайгæй; 1975 анзæй фæстæмæ ба ист æрцудæй Орджоникидзей гъæди хæдзарадæмæ проектон-конструкторон къуари хестæр инже-нери бунатмæ.

Мах адæми 'хсæн искурдиадæ-гин адæймæгутæ минкый нæ 'нцæ. Зæгъун æнгъезуй, аййевади алли къабази дæр нæмæ уæхæн искур-диадæгин адæймæгутæ берæ ес. Уонæй мах сæ еугуремæй дæр сæ-рустур ан. Хаджумар уони æхсæн хецау бунат ахæссуй. Æнæсеккæй алæмæсти æрдзон лæвар ин æй.

Дес фæккæнун, еу гъуддаги кæмæ фæууй искурдиадæ, уонæ-бæл. Куд ма бадес кæнæн Хаджу-марбæл, кæцимæн æрдзæ нæ бав-гъау кодта уойбæрцæ гъуддæгути дессаги искурдиаттæ: е дин хузæ кæнунмæ, е дин зарунмæ, е дин гъæдæй скульптурæ кæнунмæ, е дин дорæй амад скульптуритæ, е дин гъæди дæсниадæ, е дин пълот-ники дæсниадæ, е дин агоридоргæ-нæги дæсниадæ. Аци дæсниадтæй Хаджумари бон æ бийнонтæ фæд-дарун адтæй сæ кæцифæнди фæр-ци дæр, фал е 'ргом еугурæйдæр раздахта зарун æма маслæбæл конд хуарæнтæй хузтæ кæнунмæ.

Хаджумар некæмæй неци фегъуста, æма æхе зæрдтæй ис-дæсни æй зарунмæ, уотæ зæгъун рæдуд æй. Куд игъосгæ æрцудтæн, уотемæй Сæбантæй Нарï еунæг хъаунæй фæстæмæ зарун ка нæ

зæнхосæгмæ дæр фæууы... Аргъ кæнун гъæуы, уæлæнгай æма æнæ-пайда зондзыйнадтæ ка райста, уæхæн æсхъæлдзурд æма хъæлд-зæуагæн нæ, фал берæ еститæ нæ фæууингæй, сабур æма уæззау зунд кæмæ ес, уæхæн хузæгæнæгæн...» Аци загъди зундгиндзийнадæ нин нæ зæрдити рахастдзийнадæ рæстмæ аразæг бæргæ ку уидæ...

зудта, уæхæн нæ адтæй. Хаджумар æ фиди, е 'нсувæрти хæццæ æрæй-йафта авдемæй (еугурæй адтæнцæ фараст, фал си еу рамардæй Амери-иннæ ба Нари биццеуæй). Еци авдемæй зарун ка нæ зудта, уæхæн нæ адтæй. Ести бæрæгбон сæмæ ку уидæ, уæд алкæддæр исаразиу-онцæ еристæ зарунмæ (еци æвæрд æгъдау некæд фехалдтонцæ). Еци еристи сæмæ сæ сабийтæ лæм-бунæг игъсиуонцæ æма гурусхаг нæй, Хаджумар дæр æма æ хестæр æнсувæр дæр заруни лæгигъæдæ уордигæй ке райстонцæ, е.

Раздæр куд загътон, уотæ æн-сувæртæ сæ будурмæ ралигъди фæццалх æнцæ гъæдæй рæсугъд дзаумæуттæ кæнунбæл, æма уоми ба Хаджумармæ игъосæ, æма кос-гæ-косгæ зарун байдайидæ æхе-цæн. Уой ин сæ синхаг (нæуæг æрледзæг) искурдиадæгин курдон 87-анздзуд Темироти Темирухъ ку æрæстæфтæй, уæд иннæ синхаг лæгæн уотæ загъта: «Косгæ-косгæй зарун ци биццеуæм цæуа, уомæй лæгъуз лæг рауайæн нæйис...»

ÆНОВУДÆЙ ФÆЦЦАЛХ ÆЙ АЙЙЕВАДИ АРХАЙДБÆЛ

Гъе уотемæй Хаджумар фæц-цалх æй дигорон æма ирон бæгъ-атæртæбæл зартæ зарунбæл. Фæстæдæр æй агорун байдæдтон-цæ бæрæгбæнтти адæми æхсæн зарунмæ дæр. Цубурдзурдæй ба уотæ зæгъæн ес, æма Хаджумар æ лæмæгъ хъурихатти тухæ æма бæгъатæртæбæл заруни дæсниа-дæ уотæ бæрзондмæ исиста æма Иристони тæжкæ тухгиндæр æма дæснидæр заргæнгутæй еу иссæй. Æ заргæ хъури уагæ уойбæрцæ-бæл рæсугъд æма тухгин адтæй æма имæ адæм игъосунæй не 'фса-стæнцæ, беретæ ба хаттæй-хатт сæ цæстисуг дæр нæ бауораму-онцæ.

Ирон, дигорон бæгъатæртæл зарунæй кæд уотæ зæгъæн ес æма алли заргæнæгæн дæр ци бантæ-стæй, е ин бантæстæй æхе фæрци, æма е æцæгæйдæр уотæ 'й, уæд уотæ зæгъæн нæйис аййевадæй, хузæ кæнунæй. Хузæ кæнунæй ис-курдиадæ кæмæн балæвар кæнунæй æрдзæ, уой ма, цæмæй аййевади сосæгдзийнадтæ базона æма ин æ бæрзæндтæмæ исхеца, уой туххæй багъæу аййевадон училище фæу-ун, аййевадон институти, академий исахур кæнун, дæсни хузæгæнгутти разамундæй дæргъæвæтин практикæ искæнун.

Хаджумармæ уонæй неци æр-хаудтæй, æгæрмæгур ма ин аййе-вадæ ци æй, уой туххæй еу дæрд зæгъæг дæр нæ фæцæй некæд. Райдайæн скъоламæ ку цудæй,

уæддæр æ зæрдæ дзурдта хузтæ кæнунмæ, фал скъолати аййева-дæмæ уæди цæстингас æма ахур-гæнгутæн сæхе зондзыйнадтæ уотæ дæлиау æма лæмæгъ адтæн-цæ, æма ахурдзæутæй искурдиадæ кæмæ адтæй, уой раргом кæнун дæр сæ бон нæ адтæй. Уой бæ-лахæй берæ искурдиадæгин фæ-сæвæди лæгигъæдтæ нæ раргом æнцæ.

Хаджумарæн еци æгъдауæй æ гъуддаг еуцæйбæрцæдæр фæр-рæстмæ 'й. Æ хестæр æнсувæр Харитон 1952 анзи ахур кæнун бай-дæдта Мæскуп Сурикови номбæл аййевадон институти. Алли кани-култи дæр æ хæццæ испасидæ, ахури анзи дæргъи ци куститæ ис-кæнидæ, уони.

Хаджумар киунугути дæр куд нæ уидта хузи репродукцитæ, фал е 'нсувæри куститæ уинун ку рай-дæдта, уæд ин етæ ба æ зæрди исæвзурун кодтонцæ цидæр æна-хур æнкъарæн, хъæбæр æй фæн-дун байдæдта хузтæ кæнун æма уæдæй фæстæмæ нæбал зудта æнцойнæ хузтæ кæнунæй.

Анзæй-анзмæ имæ фулдæ-рæй-фулдæр кодтонцæ æ нæуæг куститæ. Æргом дзурди къæмæ нæйис. Кадæртæ уотæ дæр ни-мадтонцæ, гъома, еци куститæ ай-йевадæмæ идард лæуд æнцæ. Фал уæддæр бæрæг адтæй, фæстæ-

дæр еугуремæй дæр баруагæс æй, раст надбæл ке архайдта æма син еууæхæни аййевади рæнгъитæмæ æнæбахъæртæн ке нæ адтайдæ, е.

Æ ИСФÆЛДИСТАДÆЙ РОХС КОДТА ДЗИЛЛИ ЗÆРДИТÆ

Евгъуадæнцæ æнзтæ, уой дæр уæхæн æнзтæ, кæцити дæргъи Хаджумар æвæллайгæй хъиамæт кодта инсæй анзи æнæсцохæй фæттох кодта, цæмæй æ конд хузтæ аййевади уæлдæр æмвæза-дæмæ исхъæртонцæ, уобæл. Æма æ хъазауат нæ фæдзæгъæли æй – 1971 анз нимауон æнгъезуы æ фæууæлахези анзбæл. Зæгъ-æн ес, гъеуæд ирдæй-ирддæрæй рабæрæг æй, æ кустити дæсниади ахедундзийнадæ бæрзонд аййева-ди уæлвæзади ке æрбунат кодта, е. Еци анз Хаджумарæн адтæй æ равдистити фиццæг къахдзæф, уæ-дæй фæстæмæ ахидæй-ахиддæр архайун байдæдта аллихузон рав-дистити.

Æ фиццæг равдист ба арæзт æрцудæй Горæтгæрон райони Кам-билевски гъæуи астæуккаг скъо-лай. 1972 анзæй фæстæмæ уæхæн анз æстæн адтæй, æ куститæ ин кæд нæ байагурдтонцæ еу, кенæ дууæ хатти алли рауæнти арæзт равдиститæмæ: фараст хатти ар-хайдта Дзæуæгигъæуи равдистити

уонæй æртæ хатти – 1992, 2000, 2002 æнзти равдиститæ адтæнцæ сæрмагонд. Мæскуп равдистити ар-хайдта 1974, 1977, 1978, 1985, 1996 æнзти. Сахар Суздали равдистити архайдта 1976 æма 1979 æнзти. 1977 анзи архайдта еу рауæнæй иннæ рауæнмæ æййевгæ равдисти Польший, Германий, Чехословакий, Англиси. 1980 анзи ба – Грознай Иристони хуæдахур хузæгæнгутти равдисти. 1988 анзи архайдта, Советон Цæдеси хуæдархайæг хузæгæнгутæн Болгарий ци раййе-вæ-баййевæгæнгæ равдист адтæй, уоми.

«АРВИ ДУАР ФЕГОН ÆЙ ДÆ ЗАРÆЙ, БУДЗУЛА...»

Хаджумари исфæлдистадæн бæрзонд аргъ ка кæнун, уони ни-мæдзæ тухгин берæ æй. Уæрæсей æсхъæлхт хузæгæнæг Бедойти Шалва уотæ загъта: «Сæбани-фурт æгириддæр неке хузæн æй». Никки ма 'й бæлвурддæр ба уотæ балæдæрун кодта: «Хаджумармæ аййевадон ахурадæ ке нæйис, е æ бæлах нæй, фал æй æ хуарздзий-надæ. Нæйис уæхæн стандартон скъола, кæци не 'ртасун кæнун ху-зæгæнæги æма си иннети хузæн не 'саразуй. Айæ ба бустæгидæр нæй уæхæн. Хебарæй исахур код-та, балæдæрдтæй хузæ, нивæ, композици. Кæд æма ахургонд про-фессиинади зунди æвæрæни ахид фæууы дирзæг, æнæуод амæлтти æмбурдгонд, уæд Сæбани-фурт ба багъæуай кодта дуйнети æнæ-хийнæ, кæдзос æнкъарундзийнадæ æма 'й царди уадзуй, æхуæдæг æй куддæриддæр лæдæруй, уотæ. Е арæхсуй хузæ кæнунæн цæттæ-гонд хъумацбæл бавдесун æ уар-зондзийнадæ æрдзæмæ, адæммæ, уони уæззау уавæрмæ æма уæлар-вон тухтæбæл таураехтæмæ, æхе уоди кæдзосдзийнадæ æ конд хузи раййевуй хузæмæ...»

Зундгонд уруссаг поэт Б. Слуц-кий газет «Комсомольская правда»-йи (1977 анзи 17 апрели) ци уац «Высокое искусство простоты» ниммухур кодта, уоми кæнун Будзу-лай кой. Журнал «Художник» 1977 анзи æ фиццæг номери ниммухур кодта Р. Закини финст уац «Много-образие дарований» Хаджумарæн æ куст «Дунги æрбадунд»-и репро-дукций хæццæ. Рауагъдадæ «Со-ветский художник» ба 1979 анзи ниммухур кодта Еугурцæдесон рав-дистити каталог. Уоми дæр адтæн-цæ Хаджумари конд хузтæ.

Цæгат Иристони адæмон поэт Хъодзати Æхсарæ (1937-2021) æ хуæрæрдхуард Сæбанти Хаджеу-мари туххæй æ рæстæги ниффин-ста цалдæр æмдзæвги. Уонæй еу-еми («Фыстæг Сабанты Будзуламæ Тæмискъæй») уотæ финста: «Ныр арвы дуар фегом дæ зардæй, Буд-зула. Мæ зæрдæ – дзæнæты. Уым зæдтимæ дзуры...» Махмæ гæсгæ, уотæ зæгъдзæнæнцæ, Будзулай исфæлдистади хæццæ кадæрид-дæр базонгæ 'й, етæ еугурæй дæр...

Аци уац фæлгонцгонд æй Будзулай конд хузтæй. Уац му-хур ба кæнæн цубуртæгондæй, æнæгъæнæй ба ин ба-кæсæн ес нæ газети сайти: <http://gazeta-digora.ru>.

«ÆНÆМÆЛТÆ ПОЛК»

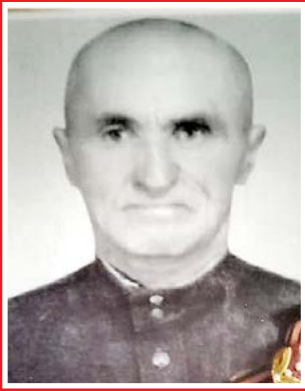
ЦЪЕБОЙТИ Афæхъой
фурт Тамбий

ЦЪЕБОЙТИ Афæхъой
фурт Виктор

ЦЪЕБОЙТИ Афæхъой
фурт Матвей

ЦЪЕБОЙТИ Афæхъой
фурт Борнæф

БЛИЦКРИГ ЧЕРЕПАХИ

К 80-летию открытия Второго фронта

Как известно, в ноябре 1943 года состоялась Тегеранская конференция «большой тройки» – руководителей стран антигитлеровской коалиции И.В. Сталина, Ф. Рузвельта и У. Черчилля. Основным предметом обсуждения была выработка стратегии военных действий против гитлеровской Германии и ее сателлитов на победном этапе войны. При этом ключевым – и наиболее трудным – вопросом стало открытие нашими союзниками второго фронта в Европе. Черчилль отстаивал так называемый балканский вариант военных действий западных союзников. Смысл его стратегии сводился к тому, чтобы провести главные операции англо-американских войск в странах Балканского полуострова, выйти в Центральную Европу, дабы не допустить освобождения народов европейских стран советскими войсками, и только после этого форсировать Ла-Манш. Между тем Сталин настаивал на высадке союзников на севере Франции весной 1944 года.

На пике противостояния этих стратегических концепций обсуждение проблемы зашло в тупик и наступил поистине драматический момент переговоров: Сталин поднялся с кресла и, обратившись к К.Е. Ворошилову и В.М. Молотову, с раздражением сказал: «Пойдемте, у нас слишком много дел на фронте, чтобы здесь тратить время. Ничего путного, как я вижу, не получается». Рузвельт, спасая положение, предложил сделать перерыв.

После перерыва Сталин бросает на стол стратегический «козырь». Он заявляет о том, что в СССР разработана стратегия, согласно которой в результате десяти последовательных операций советские армии в ближайшие месяцы перейдут нашу государственную границу и вступят на территории сопредельных стран Европы. Союзники, понявшие, что СССР может и без них разгромить германские вооруженные силы,

вынуждены были последовать стратегии Сталина. Было принято решение об открытии второго, англо-американского, фронта на севере Франции, на чем и настаивал Сталин. Форсирование Ла-Манша было намечено на май 1944 года.

Кстати, по воспоминаниям Г.К. Жукова, Сталин после возвращения из Тегерана говорил ему, что Рузвельт, надо надеяться, сдержит слово об открытии второго фронта, а если не сдержит, то мы и сами справимся.

Второй фронт был открыт 6 июня 1944 года.

Так была принята эта стратегическая концепция и окончательно утверждена стратегия совместных военных действий союзников против Германии и ее сателлитов.

И сегодня из газеты «Советская Россия» перепечатываем посвященную этому событию статью (опубликована в номере за 30 мая с.г. в спецприложении «Отечественные записки» № 10).

Война на два фронта: кошмар немецких генералов

Приход к власти в Германии нацистской партии сопровождался милитаризацией страны. Германская военщина активно поддерживала Гитлера, который отменял ограничения на военное производство и вооруженные силы, наложенные Версальским договором. В ответ на появление в центре Европы милитаризованной державы, СССР, Франция и Чехословакия заключили между собой договоры о взаимной помощи.

Поэтому, когда 5 ноября 1937 года Гитлер изложил высшим военным и государственным деятелям Германии свой план захвата Австрии и Судетов, высшие руководители вооруженных сил выступили против этого плана. Ссылаясь на опыт Первой мировой войны, они считали, что Германия будет обречена на

поражение в ходе войны на два фронта против вооруженных сил Франции, СССР, Чехословакии, а возможно и других стран Европы.

Гитлер же уверял, что СССР не вмешается в европейскую войну, так как слишком занят защитой Дальнего Востока от возможной японской агрессии. Он также утверждал, что во Франции скоро разразится гражданская война или же она ввяжется в войну против Италии. Рассчитывал Гитлер и на нейтралитет Польши, которая в 1934 году заключила договор о ненападении с Германией.

Расчеты Гитлера представлялись высшим военачальникам Германии авантюристичными. Тогда фюрер отправил в отставку наиболее строптивых противников его плана – министра обороны фельдмаршала Вернера фон Бломберга и командующего сухопутными войсками рейха генералом Вернера фон Фрича, предварительно скомпрометировав их. А затем он осуществил аншлюс, или захват Германией Австрии, в марте 1938 г. при попустительстве западных держав. Однако попытка Гитлера приступить к захвату чехословацких Судетов на первых порах встретила сопротивление западных держав. Опасаясь, что не только Франция, Чехословакия и СССР, связанные договорами о взаимной помощи, но также Великобритания выступят против Германии, военные стали готовить заговор против Гитлера.

Лишь капитуляция руководителей Франции и Великобритании перед Гитлером в Мюнхене в сентябре 1938 г., которые предали Чехословакию, сорвала военный переворот. Вместе с Германией в разделе Чехословакии приняла участие и Польша. Вскоре правящие круги Польши стали обсуждать с лидерами третьего рейха план германско-польского похода на Украину. В ходе обсуждения плана агрессии Германия потребовала у Польши согласия на аннексию Вольного города Данциг и строительство

экстерриториальной магистрали между Восточной Пруссией и остальной территории рейха. После отказа польского правительства удовлетворить эти требования Германия стала готовить нападение на Польшу.

Западные державы объявили о намерении защитить Польшу. Одновременно они вступили в переговоры с СССР о коллективном отпоре Гитлеру. Однако ход переговоров СССР с правительствами Франции и Великобритании показал, что западные державы не собираются сражаться против Гитлера, а хотят направить германскую агрессию против Советской страны. В этих условиях СССР пошел на подписание советско-германского договора о ненападении.

Эмиссары Гитлера вели переговоры с западными державами, рассчитывая добиться от них новой капитуляции вроде Мюнхенской. Тем временем германские войска вторглись в Польшу. Гитлер был уверен, что западные державы вступят с ним в сделку, как это было в Мюнхене, и не выполнят свои обязательства перед Польшей. Он был потрясен, когда ему зачитали ноту английского правительства, из которой следовало, что Британия готова объявить войну Германии, если та не выведет свои войска из Польши. Как и его военачальники, фюрер панически боялся войны на два фронта.

«То ли воюют, то ли в карты играют»

В своих воспоминаниях генерал Гейнц Гудериан отмечал, что к началу Второй мировой войны «Франция обладала самой сильной сухопутной армией и самыми крупными бронетанковыми силами в Западной Европе». У Франции было больше танков, чем у Германии (4800 против 2200), а «французские танки превосходили немецкие броневой защитой и калибром пушек». Поскольку в начале сентября 1939 года основная часть германских вооруженных сил находилась в Польше, на франко-германской границе оставалось не более 35 немецких дивизий против 65 французских, не считая 45 резервных дивизий Франции. Если бы французская армия, утверждал позже германский генерал Вестфаль, «развернула большое наступление на широком фронте... французы без труда оказались бы у Рейна, а затем и за этой рекой. Однако, к удивлению многих немецких офицеров, французы, которые должны были прекрасно знать о нашей слабости, ничего не предприняли». Гудериан считал, что в верхах Франции «надеялись избежать серьезной военной кампании. Пассивное поведение французов во время зимы 1939/40 г. приводило к выводу, что желание воевать у Франции было невелико».

Отмечал Гудериан и то, что военное руководство Франции придерживалось методов ведения военных действий, характерных для Первой мировой войны: «Несмотря на наличие танков – этого самого сильного подвижного боевого оружия, Франция создала «линию Мажино» – самый прочный укрепленный рубеж в мире. Почему же день-

ги, вложенные в укрепления, не были использованы для модернизации и усиления подвижных средств? Старания де Голля в этом направлении были оставлены без внимания. Отсюда следовал вывод, что верховное командование французской армии не признавало или не хотело признавать значения танков в маневренной войне».

Не воспользовались французские военачальники и слабостями германской обороны. После войны германский генерал-лейтенант Б. Циммерман писал: «Если бы французы, имевшие тогда значительное превосходство в силах, перешли в наступление, то весьма возможно, что им удалось бы... продвинуться вглубь Германии. Когда Германия начала войну с Польшей, система оборонительных сооружений на западе Германии (так называемый «Западный вал») была еще не готова, и работы по ее созданию находились в самом разгаре». Как отмечал Циммерман, «в критические дни осени 1939 года» войска, стоявшие по обе стороны границы, «ограничивались только тем, что изредка обстреливали друг друга и вели наблюдение». Комментируя эти «сражения» на Западном фронте, И.В. Сталин сказал: «Воевать-то они воюют, но война какая-то слабая: то ли воюют, то ли в карты играют».

В то же время опасения, что армии Франции и Англии начнут наступление, вновь активизировали действия антигитлеровских заговорщиков среди военных. 30 декабря 1939 г. руководители заговора Карл Гердлер, Йозеф Бек, Иоханнес Пеплиц разработали план переворота, который предусматривал ввод войск в Берлин и смещение Браухича с поста главнокомандующего вооруженными силами. Некий врач должен был объявить, что Гитлер не в состоянии управлять страной. После этого Гитлер должен был быть посажен под стражу.

Заговорщики вступили в контакт с представителями западных держав. В ходе переговоров в Швейцарии в конце февраля 1940 г. один из руководителей заговора У. Хассель передал английскому посреднику Л. Брайансу меморандум, в котором излагались цели и принципы антигитлеровских заговорщиков. В меморандуме подчеркивалось их стремление не допустить «большевизации» Европы. В то же время заговорщики исходили из того, что Австрия и Судеты останутся в составе Германии, а восточная граница Германии будет установлена такой, какая она была в 1914 г. Таким образом, заговорщики были намерены сохранить все захваты Гитлера. В то же время они рассчитывали, что после переворота военное правительство будет признано Великобританией.

Одновременно заговорщики установили контакт с представителями Ватикана, выразившими готовность содействовать признанию правительства Англии нового правительства Германии после свержения Гитлера. Однако отказ западных держав активно поддержать заговорщиков заставил их отложить планы переворота.

Судя по дневниковым записям Гальдера, Гитлер, как и за-

говорщики, знал о военном превосходстве Франции и Англии. Он чувствовал неуверенность и потому постоянно менял сроки и очередность своих военных операций. С осени 1939 г. по начало мая 1940 г. Гитлер 27 раз отдавал приказы о наступлении на Западном фронте и 26 раз отменял их в последнюю минуту. Одновременно он не прекращал попыток достичь мира с Англией.

Блицкриг на Западном фронте

Молниеносный захват германскими войсками Дании за несколько часов 9 апреля и захват основных городов Норвегии в тот же день могли бы подтолкнуть войска Франции и Британии к наступлению. Однако ни эти стремительные нападения Германии на две европейские страны, ни ожидание возможного германского наступления на Западном фронте не привели армии Франции и Англии, а также Бельгии и Нидерландов в состояние повышенной боевой готовности. Наступление немецких войск, начавшееся 10 мая 1940 года, застало эти армии врасплох.

В своих мемуарах Уинстон Черчилль писал, что после воздушных налетов на аэропорты, центры связи, штабы, 10 мая 1940 г. «немецкие вооруженные силы ринулись на Францию через границы Бельгии, Голландии и Люксембурга. Почти в каждом случае им удалось добиться полной неожиданности. Из крошечной тьмы вдруг появилось бесчисленное количество хорошо вооруженных, энергичных штурмовых частей, часто в сопровождении легкой артиллерии и задолго до наступления дня сто пятьдесят миль фронта превратились в полосу огня... За один день вся внешняя линия обороны Голландии была захвачена... Роттердам превратился в пылающие руины. Гаага, Амстердам и Утрехт грозила та же участь».

Генерал-лейтенант Б. Циммерман писал: «Операция повсюду развивалась очень быстро. Уже в первый день наступления немцам удалось сломить довольно слабое сопротивление противника и захватить плацдармы на западном берегу Мааса. Для северной группировки англо-французских войск создавалась угроза быть отрезанной с юга. Выйдя к Ла-Маншу, немецкие танковые соединения и наступавшая в том же направлении армия генерала фон Клюге (4-я армия) повернули на север и совместно с войсками группы армий фон Бока, наступавшими с северо-востока и востока, обрушились на вражеские армии. Войска противника во Фландрии и Артуа оказались в окружении».

Рано утром 15 мая Черчилль разбудил телефонный звонок французского премьер-министра Поля Рейно из Парижа. Волнуясь, он сообщил: «Мы побеждены! Мы разбиты!» Черчилль не верил своим ушам. «Не может быть, чтобы великая французская армия исчезла за неделю», — говорил он.

Позже он писал: «Я не осознавал последствия революции, осуществленной со времени Первой мировой войны вследствие введения в бой массы быстро движущейся брони».

Неожиданно Гитлер распо-

рядился остановить наступление на англо-французские войска, окруженные под Дюнкерком. Через несколько лет после окончания войны, немецкие генералы осуждали это решение Гитлера. Гудериан писал, что «произошло вмешательство верховного командования в проведение операции, оказавшее пагубное влияние на весь ход войны». Гитлер остановил левое крыло германской армии на реке Аа... Мы лишились дара речи». Генер-

«Теперь все побережье Атлантического океана, от Нарвика до франко-испанской границы, было в немецких руках. Империя Гитлера протянулась от Бреста на западе до окраин Брест-Литовска на востоке».

Метания между «Морским львом» и «Отто»

Подчинив своей власти значительную часть Европы, Гитлер явно не мог принять твердое ре-

Операция «Морской лев» — блеф Гитлера или шанс?

рал-лейтенант Циммерман так оценивал приказ Гитлера: «Это решение было, безусловно, одной из самых серьезных стратегических ошибок, когда-либо допущенных немецким командованием. Она привела к тому, что основные силы Британского экспедиционного корпуса (пусть даже без материальной части) смогли эвакуироваться в Англию и создать там основу для развертывания английских вооруженных сил. Около 300 тысяч англичан и большое количество французов сумели переправиться через пролив. Взятие немцами Дюнкерка расценивалось тогда немецкой общественностью как большая победа. На самом же деле это была неудача, так как англичане сохранили свои силы».

Есть основания полагать, что Гитлер остановил свои войска, не дав им добить англичан, потому что не хотел полного разгрома британских армий. Стремясь сломить Англию, Гитлер хотел навязать ей выгодный для себя мир. Однако он считал, что разгром Англии может вызвать распад Британской империи, в то время как Германия не была готова взять на себя роль хозяйина британских колониальных владений. Поэтому он не желал полного уничтожения британской армии.

Но и без полного уничтожения британских армий успех блицкрига в Европе был очевиден. Курт Типпельскирх писал: «В результате сокрушительных ударов в Бельгии и Северной Франции перестали существовать, кроме бельгийской армии, 30 французских и 9 английских дивизий. Французы потеряли свыше половины своих кадровых дивизий и большинство подвижных соединений». Попытки французских войск оказать сопротивление были сломлены. 14 июня был без боя сдан Париж. 17 июня Франция капитулировала. Генерал Вестфаль писал:

«Теперь все побережье Атлантического океана, от Нарвика до франко-испанской границы, было в немецких руках. Империя Гитлера протянулась от Бреста на западе до окраин Брест-Литовска на востоке».

«Теперь все побережье Атлантического океана, от Нарвика до франко-испанской границы, было в немецких руках. Империя Гитлера протянулась от Бреста на западе до окраин Брест-Литовска на востоке».

«Теперь все побережье Атлантического океана, от Нарвика до франко-испанской границы, было в немецких руках. Империя Гитлера протянулась от Бреста на западе до окраин Брест-Литовска на востоке».

Ничего не зная об СССР, Гитлер опирался на случайные сведения о нашей стране, в которые ему хотелось верить. Гудериан писал: «Гитлер... заявил, что данные отдела по изучению иностранных армий Востока генерального штаба сухопутных войск являются блефом. Он утверждал, что каждое стрелковое соединение русских насчитывает самое большее 7000 человек, бронетанковые же соединения не имеют танков. «Да это же са-

германском фронте в 1914-17 гг., писал, что «русский солдат проявлял исключительное искусство в ночных операциях и тех, что проходили в лесистой местности. Он предпочитал рукопашную схватку. Его физические требования были не велики, а его способность выстоять наперекор силы — феноменальна. Таков был солдат, которого мы знали и уважали четверть века назад. С тех пор большевики систематически переучивали молодежь этой страны. Было логично предположить, что Красная Армия окажется еще более крепким орешком, чем ее имперская предшественница». Однако склонный к авантюризму дилетант Гитлер повторял, что, по сравнению с кампанией на Западе, война на Востоке будет подобна возне детей в песочнице. По его приказам подготовка к нападению на СССР шла полным ходом.

О подготовке нападения Германии на СССР знала и британская разведка. В этом Черчилль увидел возможность устранения угрозы германского вторжения на Британские острова. Поэтому в апреле 1941 года он направил письмо Сталину, с которым прежде никогда не переписывался. В письме говорилось: «У меня есть надежная информация от доверенного лица о том, что, когда немцы считали, что они сумели вовлечь Югославию в свою сеть — то есть после 20 марта — они начали выдвигать трех из пяти танковых дивизий из Румынии в Южную Польшу. Однако как только они узнали о революции в Сербии, они прекратили это передвижение. Вы сумеете оценить значимость этих фактов».

И без этого письма в Кремле имелось немало информации о концентрации германских войск на советской границе. Именно по этой причине в своем выступлении в Кремле 5 мая 1941 года перед выпускниками военных академий Сталин заявил: «Германия хочет уничтожить нашу великую Родину, Родину Ленина, завоевания Октября, истребить миллионы советских людей, а оставшихся в живых превратить в рабов... Война с Германией неизбежна, и если товарищ Молотов и аппарат Наркоминдела сумеют оттянуть начало войны, это наше счастье».

Советское правительство допускало возможность, что Гитлер не рискнет напасть на СССР, имея на западе Англию, которая не только успешно отразила налеты германской авиации, но и сама стала бомбить немецкие города. Однако вскоре произошло событие, изменившее ход мировой войны.

Вечером 10 мая, когда на Лондон был совершен массированный налет германской авиации, в результате которого была разрушена Палата общин и погибло 1436 мирных жителей, немецкий самолет «Мессершмидт-110» беспрепятственно вошел в воздушное пространство Шотландии. Самолет долго летал над бреющим полетом над пашнями и лугами, очевидно, в поисках посадочной полосы, а затем из него выпрыгнул парашютист. Пока парашютист спускался вниз, самолет, лишенный управления, врезался в землю шотландского фермера Маклина.

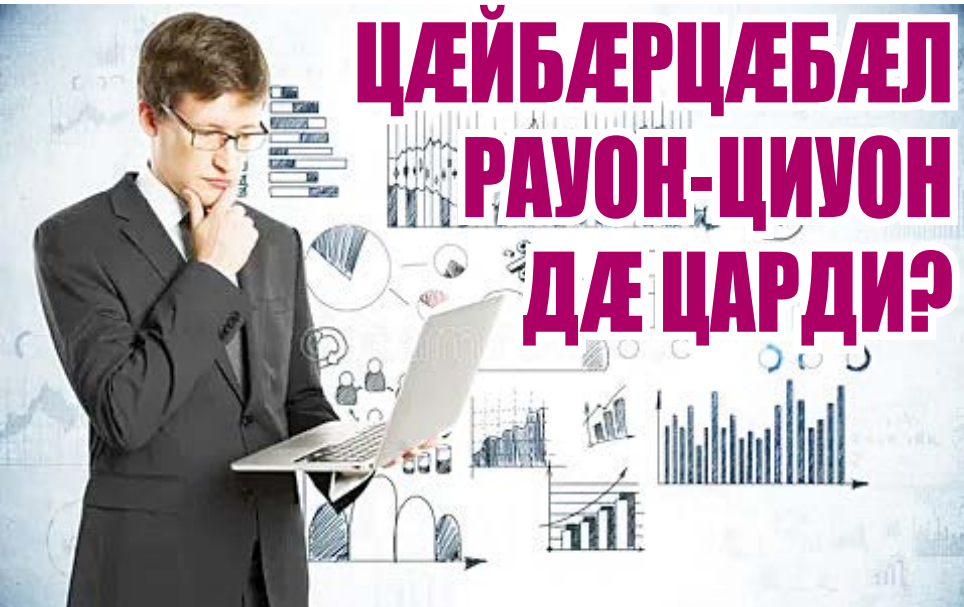
(Продолжение следует)

– Почему всегда, когда я прихожу к вам и ем суп, ваша собака так странно смотрит на меня?
– Она на всех так странно смотрит, когда едят из его миски...

– Ты такая бледная... Тебя нужно показать врачу!..
– Нет, меня нужно показать морю!..

В рабочую неделю у нас есть два выходных дня, когда мы не ходим на работу, и пять рабочих дней, когда мы не работаем...

СÆРÆНДЗИЙНАДÆ СÆРÆН ДÆ? ГЪУДДАГÆЙ РАБÆРÆГ УЙ!..

**ЦÆЙБÆРЦÆБÆЛ
РАУОН-ЦИУОН
ДÆ ЦАРДИ?**

Рагон немucaг æмбесонд зæгъуы: «Хуцау нин æхсæртæ дæттуй, фал сæ сæтгæ ба нæ кæну!»

Æнтæстдзийнадæ æстæн æрцæуы хебарæй, уобæл тох кæнун гъæуы. Алли адæймаги царди дæр фæуы «амондгун, нивгун» бонтæ, фал бустæги ахид нæ 'нцæ, ахиддæр уотæ фæуы, æ ирисхъæ ин амондгун исунæн ци фадуæттæ дæттуй, уонæй æнхæстæй испайда кæнун бантæсуй, æнтæстгинæй си ка испайда кæнуы, уомæн. Ду ба еци гъуддагмæ ци цæстингасæй кæсис? Æгæр кудфæндий гæдзæй нæ кæсис «нивгун» доги æрцудмæ? Æви цæттæ дæ царди уавæртæ фæххуæздæр кæнунмæ, хуæнтæ рафæлдахунмæ дæр.

1. Куд дæмæ фæккæсдзæнæй, ести бærнон куст дин дæ дæлбарæ бакæнуынаг ку уонцæ, уæд е?

- а) Æвæдзи, нæ исарази уодзæнæн, уомæн æма бærнондзийнадæ мæ усхъитæмæ райсун мæ бон нæ бауодзæнæй;
- б) Рагъуди-багъудити фæсте, æвæдзи, исарази уодзæнæн;
- в) Зæрдæхцæуæнæй исарази уодзæнæн.

2. Циуавæр геометрион фигурæ хъæбæрдæр цæуы дæ зæрдæмæ?

- а) Цуппаркъумон;
- б) Тумбулæг;
- в) Æртæкъумон.

3. Адæми 'хсæн æнтæстгинæй радзубанди кæнунæн ахсиагдæр ци æй?

- а) Цæттæ финст радзубанди;
- б) Рагъудигонд пылан;
- в) Дзоргæ-дзоргæй зæгъуынæгтæ хузæнондæр кæнунмæ арæхсун.

4. Де 'фтуйæгтæ цæй фæрци 'нцæ?

- а) Еудадзугон есуйнæгтæ (стипенди, пенси, кусти мизд);
- б) Цалдæр мадзалей фæрци есуйнæгтæ;
- в) Ахид дæмæ ка не 'рбафтуы, фал агъзиау ка рауайуй, уæхæн фæддонтæ (гонорартæ, контрактæ æма уотæ идарддæр).

5. Циуавæр циргъунд загъд хъæбæрдæр цæуы дæ зæрдæмæ?

- а) «Ци уарзис, е ку нæ уа дæ къохи, уæд æнæбаридæр бауардзæнæ, дæ фалдзос ци ес, уой...» (Т.Карлейль);
- б) «Нивæрхауд – æнæнгъæл хабар æй, кæци нин дæттуй равгæ нæ икурдиадæ равдесунæн...» (Л.Вовенар);
- в) «Цард æй – нецæййаг гъуддæгутæй дæр ести зингæ пайдатæ есуйни айивæдæ...» (С.Батлер).

6. Циуавæр хузæ дæ зæрдæмæ цæуы хъæбæрдæр?

- а) Функухуз;
- б) Æрвхуз;
- в) Кæрдæгхуз.

7. Спортмæ ци цæстингас дарис?

- а) Кудфæндий цæстингас;
- б) Хатгай ме 'уæнтæ раивазун, цæмæй мæ гуриконд æ уагæбæл уа, уой туххæй, телевизормæ фæккæсун спорти кæцидæр хуэти туххæй равдиститæмæ;
- в) Мæхуæдæг гъæйттæй фæккæсун спортивон еристæмæ. Фадут мин ку фæуы, уæдта си архайгæ дæр фæккæнун.

8. Æнæнгъæлти дæмæ устур бунтæ, кенæ æхцай фæрæзнитæ ку 'рбахауа, уæд сæ куд харз кæндзæнæ?

- а) Мæ рагон фæндитæбæл сæ харз кæндзæнæн;
- б) Æфтуйæгтæ мин ка хæсса, уæхæн гъуддаги сæ байвæрдзæнæн;
- в) Ести кустуат си байгон кæндзæнæн мæхецæн.

ХАТДЗÆГТÆ

Алли дзуаппæн дæр нимайтæ: «а» – 1 балл, «б» – 2 балли, «в» – 3 балли.

8-12 балли. Дæ арми ци æнтæститæ бафтудæй, уонæй бустæги боз нæ дæ, царди дæ фæндуй фулдæр æнтæстдзийнæдтæ райсун. Дæ нимадмæ гæсгæ дæ равгити рахуæцæнтæ æнхæст зæрдифæндон нæ 'нцæ. Е ба уомæн уотæ 'й, æма дæ хъауритæ, гæнæнтæн аккаг аргъ нæ кæнис.

Æнгъæлмæ кæсис, фадут ку 'рцæуа, уæд дæ гæнæнтæй æнхæстдæрæй ке испайда кæндзæнæ, уомæ. Фал уæхæн цæстингасæй кæсгæй дæ берæ багъæудзæнæй æнгъæлмæ кæсун. Иронх ди ма уæд, гъæйттæй архайгæ алкæддæр иссеруй мадзæлттæ æма фæрæзнитæ æ нисан исæнхæст кæнунæн, мадзæлттæ ин ку нæ уонцæ, уæдта сæ æхуæдæг исаразуы.

13-20 балли. Ду дæ гъæйтт-мардзæй æ нисантæмæ фæдæр къæхдзæфтæй ка цæуы, уæхæн адæймаг. Цийфæнди уавæри дæр дæ бон æй дæ лæгигъæдтæ равдесун. Айдагъдæр расагъæс кæнæ, дæ бон фулдæр аразун кутемæй исуодзæнæй, уобæл.

21-24 балли. Хъæбæр фæдæр æма амалгун адæймаг дæ. Аллихузи уавæраей дæр дæ бон æй фулдæр пайда райсун. Сауæнгæ, ку фæххуæрд уай, уæддæр дæ бон æй дæ хъауритæ нæуæгæй бавзарун æма размæ рацæун. Дæ еци уæхæн рауонциуондзийнадæ дин берæ уæлахецтæ æрхæсдзæнæй, фал дæ алфамбулай адæми хæццæ ба знаг кæндзæнæй, уомæн æма дæмæ кæмидæр соцъа кæндзæнæнцæ.

РАСАГЪÆС КÆНАЙТÆ!..

Фарстатæн се 'мбесæй фулдæребæл раст дзуæппитæ ку раттай, уæд е уой æвдесæн æй, æма дæ зундгиндзийнадæ цæйбæрцæбæл бærзонддæр æй:

Дуйней паддзахæдти сæйраг сахартæй алкæций туххæй дæр зундгонд æнцæ æ хецæнхуондзийнадæ ин циуавæрдæр æвдесæнтæ æма бæræггæнæнтæ. Æма уони фæрци ба, сахарæн комкоммæ æ ном ку нæ зæгъай, уæддæр базонун æнгъезуй, ке туххæй æй дзубанди, уой.

- 1. а) Аци сахари ном уруссаг æвзаги æмном æй, курестæ кæми инайæ æма сор кæнунцæ, уæхæн гъæуонхæдзарадон азгъунст.
- б) 1282 анзæй фæстæмæ хаст цудæй Ганзейаг базарадон цæдесмæ. Тæккæ фиццаг хатт ба æ номбæл исæмбæлæн ес 1198 анзи хабæртти. Фал официалон æгъдауай ба æ исæвзурди анзбæл нимад цæуы 1201 анз.
- в) Æ тæккæ зундгонддæр арæздадæбæл нимад цæуы æ бæræгастæу ци «Сау тикисти хæдзарæ» лæууы, еци историон азгъунст.
- г) Алли догитæ хаудтæй Швецимæ, Речь Посполитоймæ, Уæрæсей империмæ, Германиямæ.
- д) Æ берæ цæмæдесагдзийнæдтæй игъагидæр ма ин æ ном райгъусун кодта, ци карз ниуæзтæ си уагъд цæуы, е.

2. а) Аци сахар æрбунат кодта Явани денгизи æмном донбакæлæни. Нигулайнаг æма искæсæйнаг хæйттæбæл дех кæнуы цæуæдон Чиливунг.

б) Æ кой игъустгонд æй, нæ доги IV æноси къароладæ Тарум ма æ тухи ку адтæй, уæдæй нурмæ.

в) Нуртæккæ аци сахари цæруй 23 миллион цæрæги.

г) Фал си донивулдтитæ ахид ке 'рцæуы, уомæ гæсгæ ба фæндæ кæнунцæ аци сæйраг сахар æндæр рауæнмæ рахæссу.

д) Официалон æгъдауай сахарбæл нимад нæ цæуы, фал ин сæйраг сахари статус ке ес, уомæ гæсгæ ба æ сæргы мэр нæ лæууы, фал губернатор.

3. а) Нимад цæуы Европи тæккæ нигулайнагдæр сахарбæл.

б) Æ цæгатæрдиги ес устур аэропорт Портела.

в) Таурæхъмæ гæсгæ сахарæн бундор æрæвардта Одиссей æма ин æхе ном равардта (æйийвд хузи).

г) Æртæсæдæ анзей дæргыи аци сахар адтæй пусулмæнтти паддзахадидæ дæлбарæ.

д) 1755 анзи ци тухгин зæнхæзмæлд æрцудæй, уоми си фæммард æй сæдæ мин адæймаги.

4. а) Æ даргъ ном амонуй «Мин тугъдонец сахар».

б) Арæст æрцудæй XVII æноси паддзахуæггæнæг Имерина Андрианозкой хъæппæрсæй.

в) Сахари æртæ райони æвæрд æнцæ æртæ туппурбæл æма кæрæдзæй хæццæ баст æнцæ тоннелтæ æма асинтти фæрци.

г) Æноси æмбеси ци сахар адтæй французаг колоний сæйраг рауæн.

д) Æ цæмæдесагдæр бунæттæй еу æй къароли галауан – Рува. Дзæвгарæ рæстæгути е адтæй сакъадахи дорæй конд еунæг арæздадæ.

Нур ба раст дзуæппитæ, нæ газети 19-аг номери ци фарстæ мухургонд адтæй, уонабæл.
1.Картоф. 2.Япони. 3.Германи. 4.Бамбук.

РАГОН РОМАГ КОЛОНИСТТИ ЛÆВАР

Португалии сахар Лиссабони цæрæг Ф.Росса исфæндæ кодта нæуæг хæдзарæ исаразун, фал имæ æхца минкый адтæй, æма ибæл еунæгæй архайдта. Хæдзарæн бундор къæхгæй, метри æрфæн зæнхи æ бели циргъ исæмбалдæй устур дорбæл. Уоми разиндтæй рагон горен. Лæг уайтæккидæр фæххабар кодта археологтæмæ. Етæ фæдæни нæуæг хæдзари бунати исирдтонцæ хæзна – рагон æхцатæ, хæдзаради косæн дзуæмæуттæ. Куд рабæрæг æй, уотемæй нæ эри фæндзæймаг æноси уоми адтæй ромаг колонистти цæрæнбунаг. Æнай-æнойти имæ ци лæвар æрхаудтæй, е Россайæн адтæй рæсугъд хæдзарæ исаразуни фæгæ.

ГЪÆДЗИНДЗÆ ÆВИ БАНАНТИ БАСТ

Китайи хонсайраг-нигулæн хайи цæруй адæмихатт – чжуан. Ами бунæттон уосгор лæхъуæнтæ ке фæккорунцæ, еци кизгуттæн барæуицæ сæрбæттæнтæ.

Кизгæ ин æ лæварæн раттуйдзупп: уосгорæн æ рбарветуй æхе худ хæдзаридаргæ дзæбуртæ. Кæд уони хæццæ бананти баст дæр уа, уæд бицæуи халæ исхаудтæй. Фал бананти бæсти гъæдзиндзисифтæ ку 'рбарветуй, уæд уосгори æ амонд багъæуы æндæр рауæн агорун.

ÆРКÆССУНЦÆ ДЗÆВГАРÆ ЗАРАНТÆ

Парижи æхсæнадон транспортон управлений бæræггæнæнтæмæ гæсгæ, алли анз дæр Франций сæйраг сахари метро поездти рабалци кæнунцæ 400 мин æнæбилетгин бæлццони – æдеугурæй цæйбæрцæл асунгон, уомæн æ дæс проценти. «Тæрхостæ» (уотæ, махмæ гæсгæ, берæ паддзахæдти хонунцæ æнæбилетгин бæлццæнтти) анзмæ сахари къазнайæн зæран æрхæссунцæ 250 миллион франки.

